

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Бережний В.А.

аспірант,

Запорізький національний університет

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНЕКДОТУ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ

Особливості анекдоту як жанру активно вивчаються в сучасному науковому дискурсі, однак поки відсутня систематизація отриманих результатів і прогнозування шляхів подальших досліджень з урахуванням такої систематизації.

Мета роботи – проаналізувати сучасний стан вивчення жанрових особливостей анекдоту і виявити аспекти, які потребують додаткової розробки.

Анекдоти – короткі оповіді сатиричного і гумористичного характеру про типову життєвому ситуацію, подію чи явище. Тематика анекдотів завжди охоплює злободенні питання побутового та суспільно-політичного життя. З урахуванням того, які анекдоти користуються популярністю, можна аналізувати настрої в суспільстві відносно політичного та економічного життя країни. Конкретний текст функціонує до того часу, поки актуальні факти, явища, відображені в ньому (зараз вийшли з активного побутування анекдоти про Кашпіровського, дистрофіка, інфернальну дівчинку тощо). Із втратою актуальності анекдоти переходять в «пасивний» запас, але потім можуть «повернутися до життя», реактуалізуватися за умови появи аналогічній ситуації, події (існування словосполучення «бородатий анекдот» свідчить не тільки про необхідність актуальності жанру, а й про те, що текст вельми «живучий» і існує тривалий час). Отже, актуальним є вивчення циклів та тематичних груп не тільки в синхронії (напр., [5]) або з позиції виявлення деяких їхніх спільних позачасових особливостей (напр., [4]), але і в діахронному зрізі, у розвитку: інтерес представляють зміни всередині циклу або тематичної групи в різні періоди, зміна одних тем іншими, особливості реактуалізації конкретних текстів і т. ін.

Крім актуальності і злободенності анекдоту притаманні й інші жанрові особливості: специфічні характеристики персонажів, відсутність заголовка, наявність пуанти. Так, персонажі анекдоту володіють відносно стабільними (і тому легко впізнаваними) мовними і поведінковими характеристиками: представники різних етносів (українець, росіянин, американець), професій (міліціонер, лікар), політичні діячі (Ленін, Сталін, Брежнєв), герої масової культури (Вінні Пух, Шерлок Холмс) тощо.

Риси персонажа анекдоту подібні рисам трікстера (відзначеними К. Г. Юнгом): непередбачуваність поведінки, одночасна хитрість і дурість,

схильність до вчинення злих витівок по відношенню до оточуючих і нанесення шкоди собі не через злість, а через свою несвідомість. Персонаж з однаковим ім'ям в різних анекдотах може бути як тим, хто обдурює, так і тим, кого обдурюють, а в деяких текстах взагалі неможливо зрозуміти мотивування його поведінки (дурість або хитрість). Незважаючи на те, що трікстер – одна з «психологем» (давніх архетипних структур психіки), К. Г. Юнг підкреслює, що мотив трікстера існує й у свідомості сучасної людини (яка часто навіть не підозрює про це) і іноді активізується [13]. Це дозволяє припустити, що анекдот – один з варіантів такої активізації. Більш докладне порівняння особливостей трікстера і персонажа анекдоту (напр. на рівні функцій) – матеріал для подальших розробок.

Наступна особливість анекдоту – відсутність заголовку. Нерідко його замінює метатекстове введення (термін О. Я. Шмельової та О. Д. Шмельова [12]), в якому може подаватися коротка характеристика тексту: а) за персонажем (про Чапаєва, про грузина), б) за темою (про школу, на армійську тему), напр.: «А от якраз анекдот на армійську тему», «А ось такий анекдот про грузина чули?», також може вказуватися джерело («Це купіновській улюблений анекдот» [3, с. 301]), уточнюватися знання аудиторією тексту («Такий анекдот знаєте?», пор. метатекстове введення до німецького Witz: «Kennен Sie den?» [1]) або просто позначатися жанр («Короче, анекдот...»). Таке введення орієнтує слухача на сприйняття певної вигаданої ситуації, яка має несподівану розв'язку і, як правило, викликає сміх. Додаткове зазначення теми/імені персонажа готує до занурення в певний хронотоп і сприйняття дій персонажів (пор. «претекстові сигнали» у казці: «Ну добре, розповім я вам казку...» [10, с. 163]). Поки відсутні роботи, присвячені вивченню залежності метатекстового введення від конкретної ситуації спілкування: контексту бесіди, ідентифікації між адресатом і адресантом (вікової, соціальної, емоційної тощо) та ін. факторів. Такий напрям досліджень є досить перспективним.

Ще одна характерна особливість анекдоту – пуанта (несподівана розв'язка). Причиною її виникнення дослідники, як правило, називають один і той самий фактор, але позначають його різними термінами: перетин непоєднаних контекстів, зіткнення протилежних світобачень (при цьому достовірне, переконливе) [8, с. 29-31], різкий смисловий зсув, перемикання з одного семантичного поля в інше [9, с. 125], руйнування шаблону і формування нової точки зору на ситуацію [7, с. 90]. Більшість вчених при аналізі закону пуанти спираються на роботу В. Раскіна «Semantic Mechanisms of Humor», в якій наголошується, що комічний ефект в анекдоті виникає завдяки несподіваному перетинанню протилежних скриптів/сценаріїв [2, с. 329] (когнітивних структур, які містять знання про те, що люди роблять в певних ситуаціях, як вони це роблять, в якому порядку і т. ін. [2, с. 333]).

Детально закон пуанти розроблений О. О. Чирковою [11], яка говорить про «механізм смислового зсуву», зміну смислових рівнів. Механізм спрацьовує під дією двох законів: конверсії (одна частина інформації йде в підтекст, а інша виражається в тексті, але максимально лаконічно) і

трансмутації (розгортання інформації, переосмислення наявних знань за допомогою додавання до них нових відомостей, прихованих до цього в підтексті). У лінгвістиці цей механізм аналізує В. М. Іванов, називаючи його еквівокацією, яка реалізується через зіткнення експліцитного і імпліцитного змісту тексту [6]. При наявності праць, які детально аналізують закон пуанти в сучасному анекдоті, відсутні дослідження цього елемента поезики в літературному і селянському анекдоті ХІХ ст.: чи була пуанта обов'язковою, чи була вона завжди орієнтована на створення комічного ефекту, наскільки з формальної точки зору вона схожа на пуанту сучасного анекдоту тощо.

Отже, в науковому дискурсі проаналізовано основні жанрові особливості анекдоту, але практично відсутнє їх вивчення в динаміці і з урахуванням включеності в комунікативний процес. Такі студії дадуть більш детальне уявлення про жанрову природу анекдоту.

Список використаних джерел:

1. Bazil V. Witz und Humor in der Kommunikation / Vazrik Bazil, Manfred Piwinger // Kommunikationsmanagement. – 2012. – № 5.59. [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: http://www.piwinger.de/aktuell/KM_5.61_Bazil_Piwinger_Witz.pdf
2. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor / Victor Raskin // Proceedings of the Fifth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – 1979. – Pp. 325-335.
3. Thielemann N. How a joke is performed in russian face-to-face-interaction. The telling of an anecdote as performance / Nadine Thielemann // Deutsche Beiträge zum 15. Internationalen Slavistenkongress, Minsk 2013. München: Berlin: Verlag Otto Sagner. – Pp. 293-302.
4. Белоусов А. Ф. Анекдоты о Штирлице / А. Ф. Белоусов // Живая старина. – 1995. – № 1. – С. 16-18.
5. Гіцевич В. С. Роль політичного анекдоту в повсякденному житті населення Донбасу в 1953-1985 роках / В. С. Гіцевич // Історичні і політологічні дослідження. – № 4(54). – 2013. – С. 197-205.
6. Иванов В. М. Явление эквивокации в дискурсе анекдота в современном немецком языке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. М. Иванов. – Иркутск, 1999. – 19 с.
7. Кімакович І. І. Новітній український анекдот як виклик ХХІ століттю: до питання про сутність сучасних способів обміну інформацією / І. І. Кімакович // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 6. – С. 88-93.
8. Курганов Е. Анекдот как жанр / Е. Курганов. – СПб: Академический проект, 1997. – 123 с.
9. Переходюк О. В. Язык современного русского анекдота / О. В. Переходюк // Русская речь. – 1997. – № 5. – С. 124-127.
10. Чистов К. В. Поэтика славянского фольклорного текста. Коммуникативный аспект / К. В. Чистов // Фольклор. Текст. Традиция: Сб. статей. – М.: ОГИ, 2005. – С. 157-185.
11. Чиркова О. А. Поэтика комического в современном народном анекдоте / О. А. Чиркова // Филологические науки. – 1998. – № 5-6. – С. 30-37.
12. Шмелева Е. Я. Русский анекдот: Текст и речевой жанр / Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 144 с.
13. Юнг К. Г. О психологии образа Трикстера / К. Г. Юнг // Пол Радин. Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К. Г. Юнга и К. К. Кереньи / Пер. с английского В. В. Кирющенко. – СПб.: Евразия, 1999. – С. 265-286.